

Громадські об'єднання в соціальній культурі білоруського етносу

Василь Батяєв

The place of public associations in culture of nation and in company structure is determined in the article; classification of the Belarus public associations of the XIX cen. – 20th years of the XX cen. is given; their creation, structures, the basic forms, systems of controls and activity are characterised.

Визначена месца грамадскіх аб'яднанняў у культуры этнаса і структуры грамадства, дадзена класіфікацыя беларускіх грамадскіх аб'яднанняў XIX – 20-х гадоў XX ст., ахарактарызаваны іх стварэнне, склад, асноўныя формы, сістэмы арганізацыі і дзейнасці.

Одним із актуальних завдань етнологічної науки на сучасному етапі розвитку суспільства є дослідження соціальної культури етносу, у тому числі його громадських об'єднань. Громадські об'єднання відіграють важливу роль у формуванні громадянського суспільства, задоволенні соціальних потреб етносу, залученні його членів до громадської діяльності. Будучи суттєвим елементом структури суспільства, вони виконують важливі завдання в соціальній сфері, сприяють підвищенню культурного рівня народу.

Громадські об'єднання недостатньо досліджені. До недавнього часу вони не були предметом спеціального вивчення етнологів, оскільки дослідженням соціальної сфери життєдіяльності людей монополюючі займалися фахівці суспільствознавчих дисциплін. Етнологам відводилося тільки вивчення окремих аспектів цієї сфери, що позначаються термінами «громадський побут» і «сімейний побут». Слід зазначити, що й сьогодні деякі етнологи в своїх дослідженнях продовжують вживати ці поняття й стверджувати, що соціальна сфера, соціальні утворення, включно з громадськими об'єднаннями, не є частиною культури, а отже, і об'єктом етнологічного дослідження. З цього погляду вивчення терміна «культура», включає в себе дослідження її внутрішньої структури, виокремлення соціальної культури в самостійну частину культури етносу й визначення місця в ній і в структурі суспільства громадських об'єднань, а також теоретичну розробку проблем їхнього всебічного дослідження й практичного значення.

Культура є складним утворенням. Її досліджують найрізноманітніші науки, кожна з яких фіксує увагу на певній стороні цього явища. Тому визначення поняття «культура» багатоманітні, суперечливі й тлумачення їх вельми різні в багатьох дослідників [1, с. 5; 2, с. 24].

Існують різноманітні підходи до розгляду культури. Найприйнятнішим і результативним для етнологічного дослідження культури етносу, зокрема громадських об'єднань, є функціональний підхід [3, с. 32, 33]. Він характеризує культуру через функції, які вона виконує в суспільстві, і розглядає єдність і взаємозв'язок цих функцій у ній. Започаткував цей підхід Б. Малиновський,

який вважав, що культуру потрібно розуміти як спосіб отримання деякого результату, тобто розглядати з інструментального або функціонального погляду. Він підкреслював, що культура включає успадковані артефакти, блага, технічні процеси, ідеї, звички й цінності, а також соціальну організацію, яка не може бути реально зрозуміла інакше, ніж частина культури. Б. Малиновський констатував, що види діяльності, які є складовими їхньої культури, відносини й учасники вирішення різних життєво важливих завдань організовані в інститути (сім'я, клан, локальна група, плем'я) і групи для співпраці в господарській сфері, для політичної, юридичної та освітньої діяльності [4, с. 922; 5, с. 63, 127, 128].

До цього підходу визначення культури можна віднести погляди А. Редкліфа-Брауна. На його думку, культура є інтегрованою системою, кожен елемент якої виконує свою особливу функцію, а соціальну організацію – частину культури – він визначив як упорядкування діяльності двох або більше осіб, які відповідно підібрані та здійснюють спільну комбіновану діяльність [6, с. 65, 262].

Серед визначень культури на основі функціонального підходу особливої уваги заслуговує трактування культури як сукупності способів і результатів людської діяльності [1, с. 5; 3, с. 33; 7, с. 97; 8, с. 33; 9, с. 181, 184, 211; 10, с. 78]. Таке розуміння культури якнайповніше охоплює багатоманітні види й сфери соціального життя.

Культура властива людському суспільству з перших кроків його існування. Люди для підтримання цілісності соціальної системи, виживання та розвитку навчилися створювати особливий тип предметної реальності – різноманітні об'єднання, союзи, організації – родові, племінні, політичні, наукові, просвітницькі, художні тощо, тобто різні соціальні коаліції, починаючи від сім'ї і закінчуючи державою [11, с. 189]. Їхня діяльність забезпечувалася не успадкованими кожним індивідом вродженими інстинктами, а набутими ним уявленнями, переконаннями, знаннями, уміннями. Ці соціальні структури породжувалися кожного разу конкретними умовами існування в певних природних умовах і на певній стадії його розвитку [12, с. 96, 97, 180–182].

Внутрішню структуру культури розглядають під різними кутами та в багатьох площинах. У широкому її

розумінні певний інтерес становить макромасштабний підхід до структури культури, за яким одним із найважливіших орієнтирів виступають основні способи її існування. Він дозволяє виділити три складові частини культури: перша з них належить до суспільної свідомості людей; друга виявляється в їхній поведінці та діях; третя частина є результатом діяльності [13, с. 47; 14, с. 172]. Поділ культури не вичерпується тільки відповідно до трьох вказаних вище основних форм її існування. Зокрема, морфологія кожної з них сама по собі може слугувати підставою для розмежування окремих аспектів всієї культури, що трактується як в широкому, так і вузькому значенні слова. Так, використовуючи з цієї метою будову суспільної свідомості відповідно до її головних видів, можна виокремити релігійну, естетичну, пізнавальну сфери культури [7, с. 105].

Морфологічний аналіз культури на основі виділення окремих сфер діяльності має певну обмеженість. Він допускає взаємне переплетення та проникнення різних видів людської діяльності, що вкрай утруднює їх чітке розмежування. Тому в якості критеріїв визначення внутрішньої будови культури значно частіше виступають форми її «зречевлення», «об'єктивізації». Нерідко саме цей критерій покладено в основу найзагальнішого поділу культури на матеріальну й духовну [14, с. 173; 15, с. 6; 16, с. 6]. При цьому до поняття «матеріальної культури» відносять усе зроблене руками людей (знаряддя праці, одяг, прикраси, споруди, засоби пересування, зброя і т. д.), а до поняття «духовної культури» – усілякі прояви розумової діяльності людей (вірування, художня творчість, література, музика, наука, філософія та ін.) [16, с. 6]. Проте за такого поділу культури не враховується специфіка соціального життя. Уся соціальна сфера (громадські об'єднання, обряди, сім'я, мораль, право, політика та інші форми громадського й сімейного життя) залишається поза межами цих частин культури. При цьому одні дослідники цю сферу життєдіяльності людей називають побутом [14, с. 175; 16, с. 6], другі – соціальною культурою (у складі духовної культури) [17, с. 63]. Проте включення соціальної культури до складу духовної є досить спірним, оскільки компоненти соціальної культури (громадські структури та інститути, у тому числі сім'я, громадські об'єднання та ін.) є, перш за все, організаційною діяльністю. Соціальна культура виконує специфічні, відмінні від інших частин культури функції.

Морфологічний поділ культури доцільно доповнити функціональним підходом, який робить акцент на виділенні в ній окремих частин відповідно до певних сфер життєдіяльності людей та її результатів. Цей підхід характерний для етнологів багатьох країн. Він отримав поширення і в науковій літературі Республіки Білорусь, Російської Федерації та інших держав. При цьому в ній указуються, перш за все, функції культури, які виступають в основному як системи засобів впливу людських індивідів на матеріальну сферу (інструментальна), організація колективного життя (нормативна), які дозволяють виконувати розумові та емоційні дії людини (сигніфікативна) [7, с. 108; 18, с. 85, 86; 19, с. 69–74].

Функціональний підхід дозволяє виокремити соціальну сферу культури в самостійний об'єкт дослідження. У зв'язку з цим багато зарубіжних і вітчизняних дослідників усю соціальну сферу культури правомірно іменують соціальною культурою і виокремлюють її в самостійну частину культури [4, с. 18; 10, с. 78; 20; 21, с. 11; 22, с. 83; 23, с. 55; 24, с. 15]. Деякі дослідники (С. Арутюнов, Ю. Арутюнян, Ю. Бромлей, Л. Дробіжева, Е. Маркарян, Е. Мелконян, Ю. Мкртумян, С. Рижакіова) виокремлюють у самостійну частину культури тільки соціонормативну культуру [3, с. 75; 7, с. 109; 25, с. 79; 26, с. 6; 27, с. 44]. Проте соціонормативна культура включає не всю соціальну сферу, а тільки соціальні норми (мораль, право, звичай, ритуал). Тоді як такі важливі компоненти соціальної сфери, як соціальні структури, соціальні інститути, у тому числі сім'я, громадські об'єднання та інші, залишаються за межами цієї частини культури. Деякі дослідники (М. Говард, Е. Соколов та ін.) виокремлюють культуру поведінки [19, с. 67; 28, с. 21]. Але культура поведінки не охоплює всю соціальну сферу, а є лише частиною соціальної культури.

Соціальна культура включає систему засобів регуляції людської діяльності [21, с. 10; 29, с. 36]. До неї належать соціальні інститути (організаційні системи людської діяльності), у тому числі й різні соціальні структури, громадські об'єднання, норми моралі, право, звичай, ритуал, які забезпечують колективну діяльність і слугують для підтримання цілісності соціальної системи. З виділенням соціальної культури в окрему частину культури зникає необхідність називати соціальну сферу життєдіяльності людей побутом.

Соціальна культура є об'єктом дослідження як зарубіжної, так і вітчизняної етнології. Культурна антропологія США, на думку Е. Веселкіна, К. Гірца, М. Говарда, Д. Маркуса. Л. Вайта, займається дослідженням соціальної організації добровільних угруповань (профспілок, політичних партій, колективів) США, Індії, Лівану, Марокко, Нігерії, корпорацій, рекламних компаній, органів, що займаються розробкою соціальних програм США, організацій воїнів, мисливців, знахарів Пуебло сіа Нью-Мехіко [23, с. 783–900; 28, с. 163, 166, 167; 30, с. 13; 31, с. 241, 286, 287, 322, 335, 343, 347; 32, с. 43, 47, 49, 54].

Етнологи країн Західної Європи (М. Абелес, А. Гінгрих, К. Леві-Строс, Б. Малиновський, А. Редкліфф-Браун, Х. Фермойлен, П. Харвей та ін.) вивчають соціальну організацію, соціальні інститути, колективи, політичні та економічні об'єднання, неурядові організації [4, с. 72; 6, с. 204, 205, 258, 261; 33, с. 73; 34, с. 41; 35, с. 8, 9; 36, с. 84; 37, с. 26, 28], а Бразилії (А. Рамос та ін.) – партії, неурядові організації [38, с. 64].

У полі зору етнологів Російської Федерації (С. Арутюнова, Л. Заседателевої, Ю. Крюкова, Є. Львової, Г. Маркова, В. Піменова, С. Полякова, С. Токарева та ін.) перебували і перебувають соціальні структури та інститути (сільські громади, товариства зі спільної обробки землі, сільськогосподарські артілі) східнослов'янських народів, об'єднання автомобілістів,

любителів музики, міжгрупові взаємодії народів Росії, сільські громади, організації молоді, селянські кооперативи, ремісничі цехові союзи, союзи підмайстрів, професійні союзи, різноманітні товариства й гуртки Німеччини та Швейцарії, об'єднання «ферейни» – спортивні, мисливські, студентські, туристичні, співочі та інші Німеччини, клуби за інтересами Англії, соціальний лад і громадські організації народів Центральної та Південної Азії, соціальна організація (общини, корпоративна організація) народів Східної Азії, таємні громади, союзи, традиційні інститути влади, общини різних етнічних груп Африки [39, с. 60; 40, с. 167; 41, с. 241, 242; 42, с. 114, 146, 279, 281, 355].

Етнологи Білорусі (В. Белявіна, В. Бондарчик, Г. Касперовіч, М. Пилипенко та ін.) вивчали діяльність окремих благодійних, спортивних, антиалкогольних, наукових, просвітницьких, сільськогосподарських громадських об'єднань, профспілкових, комсомольських організацій, станово-професійних клубів [43, с. 4, 6].

У зв'язку з підвищенням значення різного роду громадських об'єднань у житті суспільства роль етнологічної науки в їх дослідженні зростає.

Усебічне вивчення громадських об'єднань, перш за все, передбачає теоретичну розробку їхніх проблем. Важливою проблемою є визначення місця громадських об'єднань у структурі суспільства, вивчення їхньої ролі в суспільстві, а також змін у громадських об'єднаннях, що відбуваються у зв'язку із соціально-економічними змінами. «Исследование социальной организации, – відмічає Б. Малиновський, – остается бесплодным, если не определим конкретное место данной организации в общем контексте и не установим ее правовое основоположение» [4, с. 72]. У науковій літературі в минулому громадські об'єднання, разом із суспільно-політичними організаціями, розглядалися як складовий елемент системи політичної організації суспільства [43, с. 11]. Проте реальне життя, суспільна практика свідчать про істотні функціональні відмінності між суспільно-політичними організаціями та громадськими об'єднаннями, які дозволяють виокремити останні в самостійний елемент структури суспільства.

Важливою проблемою є дослідження зв'язків між громадським об'єднанням та іншими структурними елементами суспільства, а також між особистістю та об'єднанням, за допомогою яких показуються оптимальні умови розвитку людської особистості та її можливості впливати на справи суспільства. У громадських об'єднаннях особистий інтерес обумовлений зрештою потребами всього суспільства. Особа в громадських об'єднаннях через свій індивідуальний інтерес іде до суспільного, а сам процес реалізації потреб людини в межах громадського об'єднання сприяє його розвитку. У громадському об'єднанні люди розвивають свої схильності й здібності, залучаються до громадського життя, відбувається духовне й фізичне вдосконалення людини, збагачується її інтелект [43, с. 11, 12].

У процесі реалізації своїх потреб член громадського об'єднання бере участь в управлінні справами об'єднання, розвиває й удосконалює навички громад-

ського самоврядування. У статутах багатьох громадських об'єднань наголошується двоєдиний характер завдань, що стоять перед ними, – їхнє суспільне значення й значення для окремого члена об'єднання. Але збіг інтересів особистості й суспільства може здійснюватися й при виконанні членами об'єднання свого службового й професійного обов'язку. Тільки в громадських об'єднаннях збіг набуває форми зацікавленості кожного члена в роботі конкретного об'єднання, що переслідує саме ці, а не якісь інші цілі, де воедино злиті інтереси об'єднання та його члена, тобто суспільний і особистий інтерес, які, як правило, виходять далеко за межі службово-професійної діяльності й поширюються на різноманітне коло людських потреб, на різні сторони життєдіяльності людей [43, с. 12, 13].

Важливою проблемою під час дослідження громадських об'єднань є виявлення спільних і відмінних ознак громадських об'єднань і схожих із ними інших добровільних соціальних утворень – суспільно-політичних організацій і місцевих самодіяльних громадських асоціацій (клубів за інтересами, колективів художньої самодіяльності тощо). Спільними ознаками громадських об'єднань та інших добровільних соціальних організацій є організаційна єдність, стійкість складу й структури, створення з певною наперед встановленою метою [43, с. 13].

Громадські об'єднання, як і суспільно-політичні організації, здійснюють свою діяльність на основі розроблених ними статутів. Але якщо статuti суспільно-політичних організацій, що діяли в розглядуваний період на території Білорусі, затверджували керівні органи самих організацій, то статuti громадських об'єднань – органи державної влади [43, с. 13].

Важливою спільною ознакою громадських об'єднань та інших соціальних організацій є добровільність. Членство в громадських об'єднаннях хоча й обов'язково добровільне, але відповідним чином оформлене (колективне або індивідуальне), виступає як неодмінна умова існування об'єднання. З членством пов'язана й матеріальна участь членів об'єднання в створенні його майнової основи – вступні й членські (пайові) внески, кошти від різних заходів, що проводяться об'єднаннями. У місцевих самодіяльних громадських асоціаціях (клубах, гуртках тощо) матеріальна участь їхніх членів у створенні майнової основи необов'язкова, та й сама майнова основа часто відсутня [43, с. 13, 14].

Суттєвою спільною ознакою громадських та інших добровільних соціальних утворень є участь їхніх членів в управлінні справами об'єднання, виробленні основних напрямів роботи, виборі керівних органів і контролі за виконанням посадовцями своїх функціональних обов'язків. Завдяки цій рисі вони виконують роль школи громадського управління [43, с. 14].

Відмінними ознаками громадських об'єднань від інших соціальних організацій є: по-перше, вони створені в основному для безпосереднього впливу на внутрішнє середовище – головні їхні завдання звернені до своїх членів (на задоволення їхніх інтересів, обслуговування потреб, виховання тощо), а вплив об'єднань на

зовнішнє середовище є вторинним чинником; по-друге, об'єднання діють в одній певній сфері (медицина, фізкультура та спорт, сільське господарство тощо). Ці існуючі ознаки дають можливість виокремити їх в особливу частину структури суспільства [43, с. 14, 16].

Громадські об'єднання як один із видів соціальних спільнот є формалізованими цільовими групами (товариства, союзи, артілі). Основу ж місцевих самодіяльних громадських асоціацій (клуби за інтересами, колективи художньої самодіяльності тощо) становлять колективи, які організують для проведення певних заходів – концертів, спектаклів (колектив художньої самодіяльності), спортивних турнірів (клуб шахістів) тощо. Первинна, основна організаційна форма, що перетворює такий колектив на самодіяльну суспільну асоціацію – загальні збори. Якщо в громадських об'єднаннях загальні збори є одним із органів управління, то в місцевих самодіяльних громадських асоціаціях – формою самої асоціації, зовнішньою оболонкою, що створює, скріплює, організаційно формує місцеву суспільну самодіяльність. Діяльність місцевих самодіяльних громадських асоціацій зазвичай обмежується рамками самої асоціації [43, с. 14, 15].

Силою, яка приводить у рух весь механізм того або іншого громадського об'єднання, є спільний інтерес і дисципліна, що ґрунтується на ньому, яка носить характер самодисципліни. Вона достатньо міцна, оскільки забезпечує чітке функціонування об'єднання, дає можливість реалізувати цей інтерес. Наявність внутрішньої дисципліни, що цементує об'єднання, зв'язує їхніх членів у єдине ціле, значною мірою визначає й методи діяльності громадських об'єднань. Методи їхньої діяльності зумовлюються характером зв'язку між членами – спільним інтересом і самодисципліною. Тому основним тут є самодіяльність і розвиток активності членів у досягненні завдань, що стоять перед об'єднаннями. Відносно осіб, які порушують порядок, в основному застосовуються засоби суспільно-дисциплінарного впливу (аж до виключення з об'єднання), а не примусу [43, с. 15, 16].

Взаємини між окремими ланками системи громадських об'єднань ґрунтуються на нормах їхніх статутів. Громадські об'єднання не можуть своїми актами встановлювати загальні норми, що надають їм право застосовувати примус по відношенню до будь-яких категорій громадян, не підлеглих їм посадовцям і організаціям; стягати штраф у разі відмови добровільно його сплатити тощо [43, с. 16].

Однією з проблем глибокого дослідження громадських об'єднань є вивчення процесу їх взаємодії, яка перетворює різноманітні громадські об'єднання на ланки єдиної системи. Систему громадських об'єднань і місце в ній кожного об'єднання об'єктивно відображає класифікація. Вона дозволяє глибше пізнати їхню взаємодію та розкрити її характер, властивості кожного об'єднання. Важливе значення для маси має мета, основне завдання об'єднання, якому підпорядковується вся його діяльність, заради якої його створено [43, с. 16, 17].

За головною метою білоруські громадські об'єднання XIX – 20-х років XX ст. можна поділити на благодійні,

охорони здоров'я, гуманітарні, господарські (у даній статті термін гуманітарний – *фр.* *humanitaire*, від *лат.* *humanitas* – людська природа, освіченість – використовується в такому самому значенні, в якому уживається він у назві певної частини наук – гуманітарні, а також у назві частини культури – гуманітарна) [1, с. 55; 25, с. 78; 27, с. 44; 44, с. 9]. Окрім основної мети, громадські об'єднання мають супутні, наприклад, просвітницькі. Перед товариством мисливців ставили також господарські, спортивні, екологічні, а перед сільськогосподарськими й медичними – наукові завдання. У групі благодійних громадських об'єднань виокремлюють громадські об'єднання допомоги незабезпеченим і малозабезпеченим; товариства допомоги особам, що вчать; громадські об'єднання допомоги службовцям установ та їхнім сім'ям; громадські об'єднання допомоги засудженим, їхнім сім'ям; громадські об'єднання допомоги потерпілим від війни та стихійних лих. У групі громадських об'єднань охорони здоров'я розрізняють фізкультурно-спортивні, рятувальні, антиалкогольні, медичні, а гуманітарних громадських об'єднань – наукові, просвітницькі, художні. До групи господарських громадських об'єднань можна віднести сільськогосподарські, ветеринарні, мисливські, рибальські, пожежні [43, с. 17, 18].

Їхнє створення було обумовлене соціально-економічними умовами розвитку суспільства. У першій половині XIX ст. в період кризи феодально-кріпосницької системи, виникнення капіталістичних форм в економічних відносинах, з'являються нові тенденції в розвитку суспільства. Однією з таких тенденцій стало створення громадських об'єднань. Виникають благодійні (допомоги незабезпеченим і малозабезпеченим, засудженим) і господарські (сільськогосподарські) громадські об'єднання. Вони створювалися на підставі «Устава благочиния», прийнятого в Росії в квітні 1782 року. Він допускав створення громадських об'єднань тільки з дозволу властей у кожному конкретному випадку. «Устав благочиния» діяв без принципових змін аж до 1906 року [43, с. 19].

У другій половині XIX ст. з проведенням у 60-х роках реформ і становленням капіталізму роль громадських об'єднань значно зростає. Набувають поширення раніше створені і з'являються нові форми благодійності у вигляді об'єднань допомоги дітям, безробітним, самотнім малозабезпеченим жінкам, особам, що навчаються, службовцям установ та їхнім сім'ям, сім'ям засуджених, неповнолітнім правопорушникам, потерпілим від війни та стихійних лих. Створюються також об'єднання охорони здоров'я (фізкультурно-спортивні, рятувальні, антиалкогольні, медичні), гуманітарні (наукові, художні) і нові господарські (садівничі, мисливські, пожежні) [43, с. 340].

На початку XX ст. подальший розвиток капіталізму та економічні реформи, а також прийняті Царським урядом «Временные правила об обществах и союзах» від 4 березня 1906 року і Тимчасовим урядом «Постановление об обществах и союзах» від 12 квітня 1917 року сприяли поживленню діючих і створенню

нових об'єднань [43, с. 23]. Виникають нові благодійні (допомоги звільненим з місць позбавлення волі), гуманітарні (просвітницькі) і господарські (бджільницькі, ветеринарні, рибальські) громадські об'єднання [43, с. 341].

У 20-х роках ХХ ст. відновили свою діяльність, перервану в роки Першої світової й громадянської воєн, медичні й наукові товариства, а також виникли нові масові громадські об'єднання, які в БРСР створювалися в умовах існування багатоаспектної економіки. На початку вони відкривалися на підставі урядових декретів і ухвал, які приймалися при створенні кожного конкретного товариства або групи товариств. З серпня 1922 р. було прийнято законодавчий акт про товариства й союзи, які не мали за мету отримання прибутку. Він сприяв розгортанню широкої мережі громадських об'єднань [43, с. 30]. Було утворено нові масові благодійні (допомоги бідним, потерпілим від війни й стихійних лих), охорони здоров'я (антиалкогольні, медичні), гуманітарні (наукові, просвітницькі, художні) і господарські (сільськогосподарські, мисливські, пожежні) громадські об'єднання. У цей період на території Західної Білорусі діяли гуманітарні (наукові, просвітницькі) і господарські (сільськогосподарські) громадські об'єднання [43, с. 34, 36, 341].

Склад білоруських громадських об'єднань формувалася з дійсних, почесних, довічних, постійних, неодмінних членів, а також благодійників, кореспондентів, жертводавців, любителів, відвідувачів, співробітників, помічників, кандидатів. У ХІХ – на початку ХХ ст. до складу багатьох товариств допускали тільки осіб християнського віросповідання. У першій половині ХІХ ст. у складі об'єднань були в основному дворяни й духівництво. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. до їхнього складу входили також підприємці, службовці, селяни. У 20-х роках ХХ ст. об'єднання склалися головним чином із робітників, селян і службовців [43, с. 342].

Громадські об'єднання мали складну структурну ієрархію, що складалася з комітетів (управлінь, відділів, відділень, округів), всеросійських (всесоюзних) об'єднань, товариств, артілей, союзів. Найпоширенішими були товариства – губернські, міські, повітові, містечкові, відомчі, волосні, сільські, загальнобілоруські, окружні, районні. У першій половині ХІХ ст. вони були в основному міськими, повітовими й губернськими; у другій половині ХІХ ст. – ще й містечковими, відомчими; на початку ХХ ст. – також волосними, сільськими, загальнобілоруськими; у 20-і роки ХХ ст., крім того, – районними й окружними. Товариства, комітети й відділення всеросійських організацій діяли з першої половини ХІХ ст.; управління, відділи й округи – з другої половини ХІХ ст.; відділення – у 20-х роках ХХ ст.; сільськогосподарські товариства – з кінця ХІХ ст.; сільськогосподарські артілі, союзи – з початку ХХ ст. У процесі еволюції громадські об'єднання створювали територіальні (відділи, відділення, комітети, філіали, організації вчителів, гуртки, осередки, колективи мисливців, групи юних помічників) і внутрішні (відділення, відділи, секції, комітети, комісії, бюро) структурні

підрозділи. Свої територіальні структурні підрозділи (відділи, відділення, комітети) об'єднання почали створювати в кінці ХІХ ст., філіали, організації вчителів – на початку ХХ ст., а гуртки, осередки, колективи мисливців, групи юних помічників – у 20-х роках ХХ ст. Внутрішні підрозділи (відділи, відділення) вони почали створювати в першій половині ХІХ ст., а комітети, комісії, бюро – на початку ХХ ст. [43, с. 343, 344].

Системи органів управління громадських об'єднань склалися з таких інституційних елементів: загальних зборів (з'їзду, конференції), виконавчого (ради, правління, комітету, бюро, президії) і контрольного (ревізійної (перевірочної, облікової) комісії, наглядової ради) органів. Існувало декілька типів загальних зборів – засновницькі (попередні), чергові (річні, звичайні) і надзвичайні (екстренні, термінові, почасові). У першій половині ХІХ ст. надзвичайні збори не проводили, в об'єднаннях були відсутні виборні контрольні органи (контрольні функції виконували особи, яких призначали керівники об'єднання). Водночас у деяких громадських об'єднаннях проводили ще економічні, генеральні збори. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. скликали також збори для обговорення наукових доповідей і рефератів. У перші десятиліття ХХ ст. найчисельніші об'єднання проводили з'їзди (конференції). Існувало декілька їхніх типів – засновницькі, чергові, позачергові (надзвичайні), а також – загальні та делегатські [43, с. 344–346].

Громадські об'єднання здійснювали когнітивну діяльність. Сільськогосподарські, ветеринарні, мисливські, медичні, наукові, літературні й музичні організації займалися популяризацією знань про культуру білорусів, влаштовували сільськогосподарські, мисливські, книжкові, художні виставки, конкурси, видавали журнали й збірки російською та білоруською мовами, створювали спеціальні громадські бібліотеки, книжкові склади й магазини. Об'єднання здійснювали заходи щодо збору коштів для фінансового забезпечення своєї роботи. Їм властива й специфічна діяльність – благодійна, охорони здоров'я, гуманітарна, господарська. Благодійні громадські об'єднання надавали допомогу бідним і малозабезпеченим. У першій половині ХІХ ст. вони утримували жебраків і сиріт, надавали матеріальну допомогу бідним багатодітним сім'ям, займалися пошуком роботи для безробітних, поліпшенням умов утримання ув'язнених. У другій половині ХІХ ст. об'єднання ще надавали матеріальну допомогу бідним особам, що навчалися, малозабезпеченим самотнім жінкам, службовцям установ та їхнім сім'ям, сім'ям засланих на каторгу, медичну допомогу пораненим воїнам, виділяли кошти на утримання неповнолітніх правопорушників. На початку ХХ ст. вони також облаштовували звільнених з місць позбавлення волі, надавали матеріальну допомогу інвалідам війни, сім'ям загиблих воїнів, потерпілим від війни. У 20-х роках ХХ ст. об'єднання опікали безпритульних, потерпілих від війни і стихійних лих.

Громадські об'єднання охорони здоров'я проводили фізкультурно-спортивні, рятувальні, антиалкогольні,

санітарно-гігієнічні заходи. Для цього в другій половині XIX – на початку XX ст. при них створювалися фізкультурно-спортивні об'єкти, рятувальні станції та медичні установи. У 20-х роках XX ст. медичні товариства споряджали спеціальні експедиції для виявлення ступеня розповсюдженості інфекційних хвороб серед сільського населення.

Гуманітарні громадські об'єднання вивчали білоруську традиційну культуру, сприяли вдосконаленню освіти, професійного театрального, музичного й образотворчого мистецтва. У другій половині XIX ст. вони збирали відомості про стан господарства, охорони здоров'я, природничо-кліматичні умови, історичні, етнографічні й фольклорні матеріали, створювали студії та майстерні. На початку XX ст. об'єднання, також вивчали природничо-наукові проблеми, стан лісівництва, займалися обліком і охороною пам'яток культури, розробляли питання педагогіки, проекти дошкільної, шкільної та позашкільної освіти, удосконалювали методику викладання шкільних предметів. У 20-х роках XIX ст. вони також розробляли наукову термінологію, редагували шкільні підручники, організували курси краєзнавства, групи з ліквідації неписьменності, сприяли органам народної освіти в створенні шкіл і пунктів ліквідації неписьменності.

Господарські громадські об'єднання займалися вдосконаленням сільськогосподарського виробництва, організацією полювання, ветеринарної служби, рибництва й рибальства, пожежної справи. У першій половині XIX ст. вони поширювали передові методи ведення сільського господарства, створювали дослідні поля та зразкові ферми. У другій половині XIX ст. об'єднання ще збирали відомості про стан сільського господарства, пропагували вдосконалені землеробські знаряддя, високоврожайні сорти насіння, мінеральні добрива, організували любительські полювання, здійснювали

протипожежні заходи й гасили пожежі. На початку XIX ст. вони також вели боротьбу з бракон'єрами, організували бджільництво, рибництво й рибальство, проводили заходи щодо збереження фауни, досліджували ветеринарно-санітарний стан, виявляли причини виникнення й розповсюдження хвороб домашніх тварин і птахів, знаходили способи їх лікування, брали участь у ліквідації наслідків стихійних лих. У 20-х роках XX ст. об'єднання організували спільне сільськогосподарське виробництво, промислове полювання, переробку та збут продукції, яку виробляли, проводили заходи щодо розвитку мисливських господарств, експлуатації водоймищ [43, с. 346–353].

Таким чином, громадські об'єднання є частиною соціальної культури білоруського етносу, оскільки належать до тих форм людської діяльності, які функціонують у соціальній сфері життєдіяльності людей і сприяють підтримуванню в цілісності всього суспільства. Вони займають особливе місце в структурі суспільства, оскільки з іншими добровільними соціальними організаціями мають не тільки спільні риси, але й істотні відмінності. Об'єднання включали благодійні, охорони здоров'я, гуманітарні й господарські соціальні утворення та створювалися в умовах існування капіталістичних форм в економічних відносинах. Вони мали своєрідний склад форми, системи органів управління й здійснювали когнітивну й специфічну діяльність, зробили значний внесок у становлення та розвиток білоруської етнографії, історії, краєзнавства, археології, фольклористики, мистецтвознавства, педагогіки, статистики, ветеринарії, медицини та інших природничих наук, сприяли вдосконаленню фізичної культури та спорту, пожежної безпеки, поліпшенню екології Білорусі, підвищенню матеріального, освітнього й культурного рівня білоруського народу.

Література

1. *Арутюнов С.* Народы и культуры: развитие и взаимодействие. – М., 1989.
2. *Арутюнов С.* Этнографическая наука и изучение культурной динамики // Исследования по общей этнографии. – М., 1979.
3. *Маркарян Э.* Теория культуры и современная наука: логико-методол. анализ. – М., 1983.
4. *Малиновский Б.* Избранное: динамика культуры. – М., 2004.
5. *Малиновский Б.* Научная теория культуры. – М., 2005.
6. *Рэдклифф-Браун А.* Метод в социальной антропологии. – М., 2001.
7. *Бромлей Ю.* Очерки теории этноса. – М., 1983.
8. *Давидович В.* Сущность культуры / В. Давидович, Ю. А. Жданов. – Ростов на Дону, 1979.
9. *Каган М.* Человеческая деятельность (опыт системного анализа). – М., 1974.
10. *Гіліпенка М.* Культура як прадмет беларускай этналогіі // Культура Рэспубліцы Беларусь: гісторыя, сучасны стан, перспектывы развіцця: тэзісы даклада навуц. канф. – Мінск, 1993.
11. *Тишков В.* Этнология и политика: статьи 1989–2004 гг. – М., 2005.
12. *Каган М.* Философия культуры. – СПб., 1996.
13. *Бромлей Ю.* Этнос и этнография. – М., 1973.
14. *Чебоксаров Н.* Народы, расы, культуры / Н. Чебоксаров, И. Чебоксарова. – М., 1985.
15. Сущность культуры. Методическая разработка для студентов дневного и заочного отделений / Сост. А. Мядель. – Витебск, 2002.
16. *Токарев С.* Введение // Токарев С. Основы этнографии: учеб. пособие. – М., 1968. – С. 5–38.
17. *Арзаканьян Ц.* Культура и цивилизация: проблемы теории и истории (к критике современной западной литературы) // Вестник истории мировой культуры. – 1961. – № 3.
18. *Маркарян Э.* Очерки теории культуры. – Ереван, 1969.
19. *Соколов Э.* Понятие, сущность и основанные функции культуры: учеб. пособие. – Ленинград., 1989.
20. *Войтова С.* Социальная культура и роль образования в ее формировании. – Автореф. дисс. доктора философ. наук: 22.00.06. – СПб., 1997.
21. *Кармин А.* Культурологи: культура социальных отношений. – СПб., 2000.
22. *Моль А.* Социодинамика культуры. – М., 1973.
23. *Уайт Л.* Избранное: Эволюция

- культуры. – М., 2004.
24. *Moszyński K Człowiek*. Wstęp do etnografii powszechnej etnologii. – Wrocław; Kraków; Warszawa, 1958.
 25. *Арутюнов С.* Культурная антропология / С. А. Арутюнов, С. Н. Рыжакова. – М., 2004.
 26. *Арутюнян Ю., Дробижска Л.* Многообразие культурной жизни народов СССР. – М., 1987.
 27. *Мкртчян Ю.* Компоненты культуры этноса // Методологические проблемы исследования этнических культур. Материалы симпозиума. – Ереван, 1978.
 28. *Говард М.* Сучасная культурная антрапалогія. – Мінск, 1995.
 29. *Маркарян Э.* К общей характеристике культуры и ее жизнеобеспечивающей подсистемы // Культура жизнеобеспечения и этнос. Опыт этнокультурологического исследования (на материалах армянской сельской культуры). – Ереван, 1983.
 30. *Веселкин Е.* Культурная антропология США: теория и действительность // Этнологическая наука за рубежом: проблемы и поиски решения. – М., 1991.
 31. *Гириц К.* Интерпретация культур. – М. 2004.
 32. *Маркус Д.* О социокультурной антропологии США, ее проблемах и перспективах. // Этногр. обозрение. – 2005.
 33. *Абелес М.* Об антропологии во Франции // Этногр. обозрение. – 2005. – № 2.
 34. *Гингрих А.* Меняющиеся контексты, меняющееся содержание: о статусе социокультурной антропологии в немецкоязычных странах // Этногр. обозрение. – 2005. – № 2.
 35. *Леви-Строс К.* Структурная антропология. – М., 2001.
 36. *Фермойлен Х.* Антропология в Нидерландах: прошлое, настоящее и будущее. // Этногр. обозрение. – 2005. – № 2.
 37. *Харвей П.* О преимуществах структурной оригинальности британской социальной антропологии // Этногр. обозрение. – 2005. – № 2.
 38. *Рамос А.* Этнологи и индейцы: бразильский сценарий // Этногр. обозрение. – 2005. – № 2.
 39. *Арутюнов С.* К расширению предмета этнографии // Сов. этногр. – 1987. – № 5.
 40. *Львова Э.* Этнография Африки: учеб. Пособие. – М., 1984.
 41. *Токарев С.* Народы зарубежной Европы // Основы этнографии: учеб. пособие Под ред. С. Токарева. – М., 1968.
 42. *Этнология: учеб. для вузов / Э. Алексануренков [и др.]; Под ред. Г. Маркова, В. Пименова. – М., 1994.*
 43. *Батяев В.* Развитие белорусских общественных объединений в XIX – 20-е годы XX века. Этнологическое исследование. – Минск.
 44. *Маркарян Э.* Культура как способ социальной самоорганизации. Общая постановка проблемы и ее анализ применительно к НТР. – Пушкино, 1982.